

STUDII DE ISTORIE A FILOSOFIEI ROMÂNEȘTI

IX

TIMP ȘI SPAȚIU ÎN GÂNDIREA ROMÂNEASCĂ

Coordonatori: **VIOREL CERNICA, MONA MAMULEA**

STUDIES ON THE HISTORY OF ROMANIAN PHILOSOPHY

IX

THE UNDERSTANDING OF TIME AND SPACE

Editors: **VIOREL CERNICA, MONA MAMULEA**

ACADEMIA ROMÂNĂ

**INSTITUTUL DE FILOSOFIE ȘI PSIHOLOGIE
„CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU”**

**STUDII DE ISTORIE
A FILOSOFIEI ROMÂNEȘTI
VOL. IX**

TIMP ȘI SPAȚIU ÎN GÂNDIREA ROMÂNEASCĂ

**Coordonator: VIOREL CERNICA
Ediție îngrijită de: MONA MAMULEA
Aparat bibliografic: TITUS LATES**

**EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
București, 2013**

CUPRINS

I. TIMP ȘI SPAȚIU ÎN GÂNDIREA ROMÂNEASCĂ

Teodor Dima , Petre Botezatu: complementaritate și eterogenitate între spațiu și timp	9
Marin Diaconu , Timp și temporalitate în scrierile de tinerețe ale lui Emil Cioran	17
Constantin Aslam , <i>Philosophia perennis versus ingenium perenne</i> . Istoricitatea filosofiei românești	25
Dragoș Popescu , Timp și eternitate în <i>Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago</i> de Dimitrie Cantemir	41
Ionuț Isac , Lumea subiectelor de realitate: despre interpretarea lui Constantin Noica la <i>Ortofizica</i> lui Mihai Drăgănescu	57
Claudiu Baci , Ființa și timpul ei la Constantin Noica	74
Ion Dur , Cioran: între <i>căderea în timp</i> și <i>căderea în temporal</i>	86
Ștefan-Dominic Georgescu , Forme ale temporalității la Constantin Noica	106
Horia Pătrașcu , Ființă, istoricitate și hegemonie în <i>Schimbarea la față a României</i>	117
Victor Eugen Gelan , Timp și temporalitate în filosofia lui Mihai Șora	129
Andrei Simionescu-Panait , Experiența spațialității în scrierile lui Alexandru Dragomir	148
Mihai Popa , Timpul și istoria în concepția lui A.D. Xenopol și Vasile Pârvan	164
Ioan Drăgoi , Clipa „cea repede” și darul muzicii: aplicație fenomenologică	175
Cornel-Florin Moraru , Soartă și rost: reconstrucție fenomenologică a destinului la Mircea Vulcănescu	204
Delia-Anamaria Răchișan , Locuri faste și nefaste în mentalitatea tradițională românească	214
Oana Chelaru , Spațiul și timpul în basmul fantastic românesc	226
Remus Breazu , Spațiul și timpul ca trepte ale realului	246
Alexandru Gabriel Buican , Reevaluarea conceptului de timp în orizontul metafizicii lui Nae Ionescu	255
Elena Calistru , Petre Botezatu: logica naturală spațio-temporală	263
Viorel Cernica , Realitate temporală și ființă fictivă la I.D. Gherea	267
<i>Timp și spațiu în gândirea românească: câteva repere</i> (bibliografie de Titus Lates)	283

II. EVENIMENT: CENTENAR SPIRU HARET (1851–1912)

Alexandru Surdu , Filosofia educației la Spiru Haret	311
---	-----

III. RESTITUIRI

Liviu Bordaș , Ioan Petru Culianu, Mircea Eliade și <i>felix culpa</i>	319
---	-----

IV. SEMNAL 2012

Istoria filosofiei românești în anul 2012 (bibliografie realizată de Titus Lates)	381
<i>Notă de retragere</i>	383
<i>Abstracts</i>	385

TIMP ȘI TEMPORALITATE ÎN SCRIERILE DE TINEREȚE ALE LUI EMIL CIORAN

MARIN DIACONU

În cercetările de istorie a filosofiei – de la cea antică la cea contemporană, de la cea universală, cea străină și până la cea autohtonă –, principiile metafilosofiei și cele ale istoriei filosofiei se cer a fi nuanțate specific, atât temporalității istorice cât și spațialității comunitar-culturale. Altfel, riscăm un imperialism filosofic al părții care vrea să-și impună propria perspectivă integralității filosofiei și a istoriei ei (încălcând chiar și un principiu al logicii clasice, inteligibilă pentru orice rațiune).

O asemenea cerință este cu atât mai necesară în starea în care un gânditor proclamă – desigur, neargumentat satisfăcător metateoretic și istoric – inutilitatea ori chiar moartea filosofiei.

Un astfel de gânditor atipic este Emil Cioran. El nu ia în seamă exigențele didactice și nici pe cele metafilosofice ale cercetării în meditațiile, reflecțiile și scrierile sale filosofice.

Pentru un gânditor care, ca profesor, le spune elevilor săi că „principiul identității este bolnav” (mărturie a unui elev brașovean din anii '30), nu prezintă nicio importanță identificarea conceptuală a termenilor filosofici. (Desigur, atunci când el spunea că „principiul identității este bolnav” nu se gândea defel la o îmbogățire a conținutului lui și nici nu intuia că peste vreo două decenii Athanase Joja avea să sporească dialectic acest concept și să-l denumească principiul identității concrete.)

Astfel, a încerca să identificăm la Cioran conținutul conceptului de timp – ca prindere teoretică, în planul speculativului, a temporalității ca determinare reală, materială și spirituală – este pierdere de timp, înseamnă a forța uși filosofice prea larg deschise, care nici că ființează pentru gânditorul rășinărean.

Și totuși, a transfigura filosofic existența – fie ea și numai spirituală sau subiectivă, fie ea chiar numai a eului propriu, a trăirilor acestuia – nu este doar a ne afla într-o treabă filosofică, doar de dragul ei.

Se știe prea bine că tema morții este una absorbantă, obsedantă pentru Emil Cioran încă din lucrarea de debut editorial, *Pe culmile disperării* (1934). Iar unul dintre eseurile de început este intitulat *Asupra morții*.

S-a spus că „înțelepciunea filosofiei nu constă în meditație asupra morții, ci asupra vieții”. Cioran se așează în răspăr filosofic cu această „înțelepciune”, cu acest tip de înțelegere a înțelepciunii.

El mută accentul axiologic pe „moarte”; cu nuanțarea că nu chiar pe moartea însăși, ci „*asupra* morții”. Iar acest *asupra* înseamnă, în fapt filosofic, pe calea, pe drumul înspre, *către* moarte. Căci el doar se întreabă: „Se poate vorbi despre moarte fără experiența agoniei?”¹. Și își (și ne) răspunde imediat: „Moartea nu poate fi înțeleasă decât dacă viața este simțită ca o îndelungată agonie, în care moartea se îmbină cu viața. Moartea nu este ceva în afară, ontologic diferită de viață, deoarece *moartea* ca realitate autonomă de viață nu există. A intra în moarte nu însemnează, cum crede mentalitatea curentă și, în genere, creștinismul, a-ți da ultima suflare și a păși într-o regiune de altă structură și pozitivitate decât a vieții, ci a descoperi în progresiunea vieții un drum înspre moarte și a găsi în pulsațiile vitalului o adâncire imanentă în ea”².

Cioran este tipul de gânditor filosofic-literar care te tentează să dai ample citate din scrierile lui, tocmai datorită „ineditului”, nonconformismului filosofic și, totodată, talentului literar în care își drapează ideea filosofică – fără a face uz de o terminologie abstractă, sofisticată ori încărcată cu neologisme împrumutate – uneori chiar din studii ori broșuri străine, ca o formă de tribut pentru burse, studii, stagii, premii, publicări, citări într-un prea lumesec avânt filosofic.

Revenind la desfășurarea gândului cioranian, remarcăm delimitarea lui de creștinism și de „metafizicile cari recunosc nemurirea, intrarea în moarte” ca „un *triumf*”; în acestea, „agonia, în loc să deschidă perspective înspre viață, în care ea se realizează, descoperă sfere complet transcendente ei”³. Delimitarea îi este necesară pentru o îngrădire, pentru o limitare proprie, căci „sensul adevărat al agoniei îmi pare a fi revelația imanenței morții în viață”⁴.

Nuanțarea cu „îmi pare a fi” este – aci și în toate scrierile lui Cioran – doar o figură de stil, o mreață, o momeală, spre a-l atrage pe cititor înspre, către propria-i trăire, propria-i viziune.

Viziunea lui Cioran, și datorită stilului lui elegant literar atrage îndeosebi adolescenți, tineri sau vârstnici înclinați structural psihologic înspre ori bântuiți de „neliniști metafizice”; nu-i atrage – și cu atât mai puțin reușește să-i prindă – pe oamenii „sănătoși”, pe cei maturi și îndeosebi pe profesioniștii domeniului filosofic. Că istoricul filosofiei intră în „hora domnițelor” cioraniene este firesc să o facă, pentru a pricepe desfășurarea internă a raționamentului filosofic – iar la Cioran, doar cu îngăduință metodologică putem vorbi de „raționament”; în fapt filosofic: meditații, fulguri, străfulgerări și alte „intemperii” filosofice. Istoricul filosofiei trebuie să se apropie de el, spre a și-l apropria, întrucât Cioran – fără a fi un gânditor reprezentativ pentru români – este un gânditor reprezentativ *al* românilor, pentru un anume tip de a filosofa, în marea și variata grădină a Filosofiei.

¹ Emil Cioran, *Opere*, vol. I, București, Editura Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2012, p. 28; în continuare, vom folosi doar această ediție.

² *Ibidem*, p. 28.

³ *Ibidem*, p. 29.

⁴ *Ibidem*.

În viziunea lui Cioran (în cazul lui, se poate scrie și: „vedenia”, în sens plenar, desigur), „oamenii sănătoși, normali și mediocri nu au o experiență a agoniei și nici o senzație a morții”⁵. Or, „agonia se desfășoară în timp”; în timpul curgător, în temporalitate. Dar „timpul” are „caracter demonic”, căci în el se instituie „creația” și „distrugerea”, „nașterea” și „moartea”⁶.

Și pentru Cioran – ca pentru toate viziunile religioase și cele filosofice, precum și pentru cel mai simplu om, neviat de vreo speculație filosofică sau vreo credință teologală –, omul încearcă, se străduiește să se „salveze”. Doar că, în viziunea și în opțiunea lui Cioran salvarea este imposibilă atât în existență, cât și în neexistență, în neant. De aci, încheierea blasfematoare: „Cum nici în neant și nici în existență nu e salvare, praful să se aleagă de această lume, cu toate legile ei eterne!”⁷.

Fenomenalizarea temporalității ca trecut, prezent și viitor îi este gânditorului nostru – într-un anume moment, când scrie – absolut indiferentă, fără sens. Acum nu are „nici sentimentul trecutului, nici cel al viitorului”; iar prezentul i se relevă ca o „otrăvă”⁸. Pentru ca, într-un alt acum (peste câteva zeci de pagini), să pledeze pentru trăirea „*eternului prezent*”⁹.

Dacă altcândva va înălța un „imn împotriva timpului”¹⁰, acum proslăvește acest „etern prezent”: „Nu se poate anula timpul decât prin viețuirea absolută în moment, în abandonarea totală la seducțiile clipei. Atunci realizezi *eternul prezent*, care nu este decât un sentiment de prezență eternă a lucrurilor. Să nu-ți pese de timp, de devenire și de nimic. Eternul prezent este *existență*, fiindcă numai în trăirea integrală a lui existența capătă o pozitivitate și o evidență. Prezentul, scos în mod subiectiv din succesiunea clipelor, este ființare, este depășire a nimicului, care nu poate apărea decât acolo unde temporalitatea devine constitutivă pentru existență. Căci temporalitatea existenței introduce un element de neant în ființare, deoarece tot ceea ce se consumă în timp își dovedește implicit inconsistența. Fericiți sunt aceia cari pot trăi în moment, cari pot trăi prezentul absolut, pe cari nu-i interesează decât beatitudinea clipei și încântarea pentru veșnica prezență și eterna actualitate a lucrurilor”¹¹.

Omul se luptă cu timpul. Lupta lui cu timpul este una tensionat dramatică, întrucât el este incapabil să se salveze, să depășească „esențial temporalitatea”. Spre a încheia meditația ca într-un veritabil poem retorico-filosofic: „N-a sosit timpul când trebuie să declarăm război pe moarte și pe viață timpului? Și nu este timpul dușmanul nostru, al tuturor?”¹².

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 36.

⁷ *Ibidem*, p. 37.

⁸ *Ibidem*, p. 66.

⁹ *Ibidem*, p. 116.

¹⁰ Emil Cioran, *Opere*, vol. II, ed. cit., p. 100.

¹¹ Emil Cioran, *Opere*, vol. I, ed. cit., p. 116.

¹² *Ibidem*, p. 117.

Cu toții suntem robii temporalității. Stăm sub ea – ca „bietul om” de sub vreme al cronicarului. Și totuși, unii se revoltă și încearcă să iasă de sub stăpânirea ei. Dintre aceștia, unii nu reușesc – și aceștia sunt „misticii nerealizați”¹³. „Acei cari au vocație pentru extaz, dar nu pot accepta deșertarea timpului ca adevărata viață, dibuiesc între mistică și istorie, pe la marginile omului și pe la periferiile lui Dumnezeu”¹⁴. Doar misticii cu adevărat realizați „aruncă ultimele legături temporale” cu lumea. Și totuși, și ei au nu doar o nemulțumire, ci de-a dreptul o durere. Căci „ceea ce îl doare pe mistic nu este că aruncă ultimele legături temporale, ci că nu reușește să le arunce pe toate și pentru totdeauna. Bucuria lui este triumful asupra temporalității. Acel mistic care nu cunoaște frecvent o altfel de bucurie este nerealizat, condamnat la jumătăți de drum”¹⁵.

Mistici au fost Plotin și Eckart, căci ei au reușit să se detașeze de timp. Cioran, care nu-i un mistic și nu încearcă să fie, zice că nu-i pricepe în detașarea lor temporală fără regret: „Nu înțeleg cum un Plotin sau un Eckart pot fi atât de mulțumiți în disprețul lor față de timp și mai cu seamă cum de n-au *regretul* lui în nici un fel”¹⁶.

Nu se naște nimeni cu o detașare din temporalitate. Suntem instituți și ne instituim într-o anume temporalitate, cea dată, a prezentului, și totodată ne constituim în ea. Cândva, într-o anume determinare, unul sau altul dintre noi poate încerca o „lunecare în timp”¹⁷. Este doar un pas, care – spre a reuși detașarea de temporalitate – trebuie repetat prin nenumărate suspendări; din ce în ce mai intense, mai tensionate dramatic, spre a răsturna „echilibrul instabil dintre temporalitate și eternitate”¹⁸.

Detașarea de temporalitate se împiedică mereu de „bătăile inimii” și de trăirea metafizică a lor. „Numai bătăile inimii ne mai aduc aminte că a fost cândva un Timp... Rostul lor nu este de ordin fiziologic, ci metafizic: marcarea timpului. Doar prin inimă știm că se schimbă ceva, căci, fără acest organ al devenirii, am fi încremenit demult într-un extaz pustiu. Palpitațiile intense ne revelează o agonie temporală, zvârcolirile timpului, lupta lui cu ființele. Excesul unei ritmici cardiace izolează temporalitatea în existență, încât autonomia timpului mărește numai inaderența noastră la ființă. Inima ne descoperă timpul; inima pe care o simțim și mai cu seamă o gândim. Cine nu *știe* că o are (și așa se definește echilibrul organic) nu știe că există Timp și de aceea trăiește *în* timp. Doar frenezia ei ne scoate din el. Cadențele inimii ne-au aruncat din Paradis; le-am priceput sensul și am căzut în Cunoaștere...”¹⁹.

¹³ *Ibidem*, p. 694.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, p. 694.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, p. 698.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, p. 738.

Numeroase formulări – în modalitatea aforistică, aceea care se cuibărește tot mai mult în scrierile cioraniene de dincoace și de dincolo de *Schimbarea la față a României* (1936) – scapă de chingile analizei teoretico-speculative și nu pot fi domesticite decât printr-o încercare (eseu) literară. Încât, la poarta scrierilor lui Emil Cioran s-ar putea arbora dictonul: „Accesul este permis numai bolnavilor de literatură”.

Ofer doar două exemple: „Melancolia – nimb vaporos al Temporalității”²⁰ și „Răul, părăsind indiferența originară, și-a luat Timpul ca pseudonim”²¹. Dar chiar și o idee într-o formulare ca aceasta: „Fiind *una* cu viața, ești timp”²² este greu de instruit filosofic, cel puțin în filosofia ce se vrea „teoretico-speculativă”; iar în cea lirică, mai degrabă te mulțumești s-o reproducă ca citat... (așa cum citează adesea cronicarii literari versuri...).

Iată cum Timpul și Temporalitatea (scrise de Cioran uneori cu litere majuscule) sunt personaje vii, care uneori ne scapă printre degete filosofice, ale unei povești filosofice desfășurate în „1001 de nopți filosofice” (în temporalitate) și în câteva mii de pagini (în spațialitate).

Dacă până aci am urmărit problematica timpului și a temporalității în concreșterea ei ideatică prin scrierile de până în 1944 (până la *Îndreptar pătimăș*, 1940–1944), se poate fractura acest demers de mutația pe care Emil Cioran însuși a introdus-o, într-un alt registru filosofic, prin *Schimbarea la față a României*, ea însăși profund edificată pe cele două concepte acum în discuție.

Lupta lui Cioran cu conceptele de timp și temporalitate este și o luptă a lui cu temporalitatea... editorială. Anul 1936 este anul cel mai bogat editorial dintre toți anii trăiți de gânditorul rășinărean, așezat vremelnic în Sibiu, în București, în Brașov ori în Paris; este anul în care reușește să i se tipărească două cărți. Și anume: *Cartea amăgirilor* (apare în librării în mai) și *Schimbarea la față a României* (ieșită în decembrie).

Din cea dintâi, autorul a publicat câteva (15) eseuri în presa anilor 1935–1936; iar din a doua, tot câteva (9) în reviste din anii '33, '34, '35 și '36.

În *Cartea amăgirilor*, cele două concepte au un loc important, fără a fi unul central; important, căci amăgirea – ca și agonia (de mai înainte) – se instituie în temporalitate. În decembrie '35, titlul cărții la care încă lucra era: *Cartea amăgirilor și a detașărilor*; detașări ce își au temeiul causal în amăgirile reale (sau cel puțin în *trăirea* lor). Este cartea care pregătește trecerea din planul filosofiei metafizice în cel al filosofiei istorice. Nu-mi propun aci să argumentez mai amplu această trecere filosofică (în fapt, și o schimbare de registru filosofic, de angajare filosofică în societal, de transformare de la *trăirea personală* pe „culmile disperării” la filosofia socială (în vremea în care Nae Ionescu predă un curs de logică a colectivelor), îndeosebi de filosofie a istoriei.

²⁰ *Ibidem*, p. 804.

²¹ *Ibidem*, p. 805.

²² *Ibidem*, p. 804.

Amintesc faptul filosofic că un eseu din *Cartea amăgirilor* se intitulează chiar *Schimbarea la față* (apărut mai întâi în „Pagini literare”, noiembrie–decembrie 1934).

Tot astfel de grăitoare filosofic este și meditația autorului în problematica raportului dintre profeție și temporalitate. Într-un eseu găzduit de „Vremea” fraților Donescu (27 mai 1934), Cioran face „Elogiul profeției”; textul acestui eseu trece în *Cartea amăgirilor* și capătă titlul „Profeție și drama timpului”²³.

Prinderea, cuprinderea filosofică a temporalității înseamnă retrăirea trecutului ca amintire vie, trăire actuală a prezentului și totodată trăirea intensă a viitorului plăsmuit, proiectat în profeție. „Cu conștiința timpului, un salt deasupra lui este profeția noastră și viitorul trăit în actual, conținutul ei. (...) O concepție dramatică a viețuirii în timp este la baza oricărei profeții”²⁴. Nu noi să trăim în timp, nedorind (dar așteptând) ca „moartea să vină la «timpul» ei”²⁵. De „cangrena timpului” nu ne pot apăra decât „marile misiuni”. Ele sunt plasate ontologic în viitor. Iar „viitorul este o concesie pe care eternitatea o face timpului” – ne spune „obscurul” Cioran.

Și în multe alte reflecții adunate sub titlul *Cartea amăgirilor* sunt considerații despre timp și temporalitate, despre trăirea în luptă cu temporalitatea ori despre raportul timpului cu spațiul, fiecare concept cu determinații specifice. În privința acestei din urmă relații, Cioran susține că timpul este mai intim, mai esențial pentru condiția umană decât spațiul. În trăire ca modalitate de a fi în plan psihic, suntem mai apropiați de spațiu, în ordinea exterioară, și mai „apropiați” timpului: „Numai timpul trece prin noi, numai timpul ne inundă, numai pe el îl simțim ca al nostru”.

Speculativul nedeterminat de aci, din *Cartea amăgirilor*, își va găsi prelungirea firească și conștientizarea în ontologicul regional din *Schimbarea la față a României* – pe care Cioran o pregătea cam în același timp rotitor.

L-aș trece pe Emil Cioran din timpul rotitor în (întru – ar spune Noica) timpul rostitor al *Schimbării la față a României*. Imobilitatea parmenidiană implicată într-o mulțime de idei exprimate aforistic de Cioran se înmlădiază cu curgerea heraclitiană din spațiul mioritic românesc.

În modalități specifice, diversele popoare, în diferite epoci sau etape istorice, s-au raportat la spațialitate și la temporalitate, au conviețuit ori s-au răfuit, s-au războit în ele sau între ele. Spirit filosofic, Cioran avansează și anume determinații mai generale. Iată doar o caracteristică îngemănată pentru marile culturi în plan spiritual și pentru imperialism, în plan politic, cu consecințe pentru întregul câmp al existenței societale și umane: „Toate marile culturi s-au născut din lupta biruitoare cu spațiul și timpul. Imperialismul, ca expresia supremă a marelui stil politic, este un dispreț, o ofensă adusă spațiului. A-ți face întinderile sclave exprimă setea arzătoare și criminală de a supune rezistența lumii materiale. Revolta împotriva spațiului este mobilul secret al imperialismului. Ultimul soldat care

²³ *Ibidem*, pp. 237–240.

²⁴ *Ibidem*, pp. 238, 239.

²⁵ *Ibidem*, p. 239.

servește o idee imperialistă este mai avid de spațiu decât cel mai pasionat geograf. (...) Marile culturi au creat în *ciuda* timpului. În orice elan, el cedează din rezistență, încât victoria asupra rezistenței temporale este un indiciu categoric al vitalității spiritului. Ireductibilul și irevocabilul spațiului și al timpului nu sunt cunoscute de *avalanșa* ca soartă a culturilor mari. Cu conștiința fatalității timpului, nici un popor n-ar fi făcut revoluții și nici războaie n-ar fi purtat, dacă spațiul le-ar fi fost atât de eterogen direcției lor interioare. Demiurgia culturilor a generat spațiul și timpul fiecăreia. Deoarece noi, românii, nu ne-am încercat în procesul inconștient, al luptei cu spațiul și cu timpul, nu avem o *fizionomie* proprie. Nu ne-am impus *fața* în forme obiective și astfel greu ne putem arăta și greu ne putem face cunoscuți. Față de timp și de spațiu ne definim figura. Ea câștigă cu atât mai multe caractere, cu cât suntem mai personali în tendința noastră de a ni le asimila”²⁶.

Această *Schimbare la față a României* este, fără vreo îndoială, fie ea și de tip cartezian, cea mai discutată și disputată lucrare a lui Emil Cioran – dispută în care s-a angajat și el, chiar în ultimii ani ai vieții. S-au scris despre ea înzecit de multe pagini decât măsura ei, de vreo 230 de pagini. Și se vor mai scrie, atâta vreme cât vor fi români în istorie.

Acum, aci, aduc în atenție doar capitolul final, intitulat „Spirala istorică a României”. Este capitolul care a fost prea mult cenzurat de Autor în 1990 (altul – a fost eliminat complet...). Gânditorul plasează istoria și destinul României în spațiul Sud-Est și Central european – în raport cu Bulgaria, Iugoslavia, Grecia și Ungaria – și totodată în relație cu devenirea, starea și tendința Germaniei și Rusiei.

Cioran identifică doar o „creștere” a României în timp, care nu este și una de „urcare pe o treaptă istorică”. România este „o țară fără istorie”. Ea n-a trăit o frenezie, n-a fost bântuită sau orientată de vreo mistică, n-a avut „voința absolută a unui salt istoric” – precum au avut și au mari popoare, mari puteri (prin *mari*, el nu are în vedere cantitativul populației, al vieții cotidiene, ci trăirea printr-o revoluție, printr-un salt istoric). Prezentul și viitorul Germaniei și Rusiei sunt – crede el – un mare fapt istoric. Iar România „este silită să-și creeze un drum propriu” doar *între* ele, doar *în* Balcani, în Sud-Estul Europei.

Profeția cu avânt speculativ, neîntemeiată pe temporalitatea depusă în istorie și nici pe adecvata determinare a stării reale profunde a lumii românești se transformă, în finalul cărții, în delir metafizic: „Nu vreau o Românie logică, ordonată, așezată și cuminte, ci una agitată, contradictorie, furioasă și amenințătoare. Sunt prea mult patriot, ca să doresc fericirea țării mele. Spirala istorică a României se va înălța până acolo unde se pune problema raporturilor noastre cu lumea. Până acum, am fost reptile; de aci încolo, ne vom ridica în față lumii, pentru a se ști că nu numai România este în lume, ci și lumea în România. De nu vom trăi apocaliptic destinul acestei țări, de nu vom pune febră și pasiune de

²⁶ *Ibidem*, pp. 476–477.

sfârșit în începuturile noastre, suntem pierduți și nu ne mai rămâne decât să ne recâștigăm umbrele trecutului nostru”²⁷.

Cioran se zbate între transcrierea trăirii individuale a temporalității și o profeție hazardată (cu cea mai nobilă intenție...) în privința destinului istoric al României. O astfel de tensiune dramatică își va găsi prelungirea firească și în scrierile din cea de a doua etapă a creației sale, cea pariziană, desfășurată într-o triplă durată față de aceea românească, de tinerețe și avânt filosofic.

Prin noi cărți, el a sporit numărul paginilor scrise și tipărite, ca o dovadă a continuității și consecvenței filosofice.

Emil Cioran este prea mult doar el însuși în tot ceea ce trăiește, gândește și transcrie filosofic.

²⁷ *Ibidem*, p. 618.

ABSTRACTS

I. THE UNDERSTANDING OF TIME AND SPACE

Petre Botezatu: Complementarity and heterogeneity between space and time

Teodor Dima

Petre Botezatu considered that to acknowledge the existence of space–time notions is fundamental in order to establish the theoretical and experimental differences between macrophysics and microphysics. Also, he understood that, unlike the classical physical theories for which the space–time location was a criterion of the reality under study, quantum theory leads to the conclusion that the state of a physical system can not be entirely determined and most of all is not framed by space–time relations. After approximately 40 years, Petre Botezatu considered that the spatialization of time is an idealization process useful for designing new cosmological models, but philosophically it invalidates the specificity of time. Therefore, the Romanian philosopher argued that time has different characteristics as compared to space.

Key-words: causality, space, time, classical physics, quantum physics, ontological causality, perceptual causality, space science, time science.

Time and temporality in Cioran’s early writings

Marin Diaconu

The attempt of identifying in Cioran’s writings a real theoretical substance for his idea of time is a fruitless endeavour. A philosophically articulated concept of time is entirely missing from his work. Nevertheless, a certain existential notion of time and temporality can be derived from his writings, but not as a phenomenalization of time in terms of past, present and future.

Key-words: Emil Cioran, time, temporality, history, eternity, being, non-being, Romanian culture.

Philosophia perennis versus ingenium perenne. Historicity of the Romanian philosophy

Constantin Aslam

The present study aims to illustrate the way in which the binomial *philosophia perennis versus ingenium perenne* thematizes the history of European philosophy. The pattern of this thematization will be pursued in the Romanian inter-war thinking by pointing out the meta-philosophical circumstances of the „*scientific philosophy*” versus „*literary philosophy*” controversy.

Key-words: time and historicity, Romanian philosophy, Romanian culture, *philosophia perennis* versus *ingenium perenne*.

Time and eternity in Cantemir's *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago*

Dragoş Popescu

The present study examines Dimitrie Cantemir's conception of time, conceived around 1700 in Constantinople and published in his *Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago*.

In the mentioned writing, the Moldavian prince developed an alternative to the neo-Aristotelian physics of his age which was being promoted by the representatives of post-Byzantine culture in Constantinople and the sources of which were Teophilus Korydalleus' commentaries to Aristotle's works. Cantemir strongly discouraged the attempts of introducing that understanding of physics in the Eastern Orthodox thinking. In shaping his own "theologo-physics", he aimed to keep unaltered the Eastern Orthodox belief which he thought threatened by the pagan philosophy illegally integrated into the Scholastic thinking. In order to reach his goal, Cantemir didn't hesitate to resort to the terminological resources of Van Helmont's theosophy, hostile to Scholasticism as well.

In this framework, Cantemir offers an original point of view according to which time is defined as *ens* (singular universality and universal singularity) and is distinct from duration, the latter being a measurable conventional interval of natural development.

Key-words: time, eternity, *ens*, singularity, universality.

The world of reality subjects: On Constantin Noica's interpretation of Mihai Drăgănescu's *Ortophysics*

Ionuţ Isac

"The world of reality subjects..." analyzes the text of the memorandum drafted by Constantin Noica in the year 1984 on the manuscript of the paper the *Ortophysics*, written by Mihai Drăgănescu. The study focuses on discussing the *structuring manner of the nucleus (set) of probable and plausible reasons* of Noica, in the light of which the paper of Acad. Drăgănescu constituted *an exception* for the Romanian culture, which is expressed via several questions, such as: Why did the thinker of Păltiniş advanced the notion of the „world of reality subjects” in the interpretation of the contributions of the *Ortophysics*? What would have been the reason for this paper to „shake” the inertia from the (national) world of culture? Moreover, what could one understand by „the astonishment and the amazement of the non-informed thinkers of the 21st century” as a result of this paper? The impartial observer may notice that Noica's interpretation remained singular in the history of the reception of the *Ortophysics* in the Romanian culture, thus determining, over time, both enthusiasm and, now and then, irony or simply ignoring. In the end of the study, we shall approach two significant aspects, meaning: the actual significance of Noica's memorandum for the cultural world of the Romanian „transition”; the trans-temporal reply of acad. Mihai Drăgănescu to Constantin Noica's reactions towards the *Ortophysics* and the other structural-phenomenological philosophical works, per general.

Key-words: Mihai Drăgănescu's *Ortophysics*, Constantin Noica's memorandum on *Ortophysics*, „world of reality subjects”, Romanian culture.

Constantin Noica on Being and its time

Claudiu Baciu

The metaphysical tradition conceived the entire existence as comprised by a single time and grounded on a homogeneous (and opaque, we might say) Being. However, in Noica's view, since there are no such things as universally necessary structures, each formal articulation of an existential sphere has its own growth and rhythm. As time was regarded, from Aristotle onward, as "measure of movement", the concrete and distinct "measure" of each configuration materializes, in Noica's view, in a concrete time, i.e. in *temporality*. Having different internal ontic mechanisms, the spheres of Being develop their specific structures in a heterogeneous way, giving birth to a heterogeneous time. They are not placed in a universal single time which is given once and for all; instead, each of them has its own time, showing thus a certain organic feature.

Key-words: Constantin Noica, time, ontology, being, becoming.

Cioran between *falling in time* and *falling in temporality*

Ion Dur

Cioran never developed a systemic or systematic view of time. Almost always identifying the existence of time with the physical living of it, Cioran actually underestimated the philosophical concern for time and put it on behalf of "snobbery of irremediable". Conceptually speaking, time appears to him as having no philosophical consistency. In other words, it is a fake coin at the metaphysical level.

Key-words: Cioran, time, history, falling in time, authenticity, lucidity.

Noica on the types of temporality

Ștefan-Dominic Georgescu

The paper deals with the main aspects or modes of time and temporality in two of Noica's philosophical works. The main intention is to establish the role of the concept of time within Romanian way of thinking, as Noica sees it, on the one hand and, on the other hand, to underline the connections and differences between time as an ontological concept and time as an existential feature of Romanian people.

Key-words: time, temporality, ontology, becoming, being.

Being, historicity and hegemony in *Schimbarea la față a României*

Horia Pătrașcu

The article discusses the economic and political actions suggested by Emil Cioran in *The Transfiguration of Romania*, which were seen as necessary in the so-called process of Romania's transfiguration. The transfiguration of Romania means its entering history, therefore time, and its bringing forth to life – given the fact that life is time. Thus transfiguration is Romania's founding process by activating its historicity. From this perspective, the "measures" suggested by Cioran – from Westernization to Nazism – judged at opposite ends by some of Cioran's interpreters, acquire a

totally new meaning, unveiling their sheer unity. If we accept that being and time are placed in an inextricable relationship, the Cioranian endeavour gets enriched with still a larger signification: the bringing forth of Romania into temporality means its bringing into the horizon of being. The concept of transfiguration is related here, as well as in Cioran's other works, to the concept of agony or of the "agonic method". Transfiguration is achieved only by means of agony, by exalting the tragic inherent to conscious life; in the present situation, by pushing to paroxysm the Romanians' discontent as to their condition: their belonging to a small culture. At its peak, such dissatisfaction meets the missionary goal of Romania and its claim to hegemony in the Balkans.

Key-words: history, life, being, transfiguration, hegemony, agony.

Time and temporality in Mihai Şora's thought

Victor Eugen Gelan

The present contribution has the purpose of evidencing both the originality of Şora's understanding of time (and its importance for the question of authenticity, empathy and intersubjectivity), and the possibility of a dialogue with Husserl's understanding of the consciousness of internal time. One of the most important aspects of my paper is the endeavour to bring to light the underlying structure of temporality at work in Mihai Şora's philosophy. The two forms of temporality present in Şora's thought – the temporality "of the Moment" and that "of the instances of countable time" – open up the possibility of a phenomenological understanding of time. Some specific terms which Şora uses to describe the two forms of temporality – like the "vertical plunge", "openness", "disclosure", "the gift of Encounter", "the horizontal walk", etc. – seem, at least at first, to belong to a poetic language, full of metaphors, a language which doesn't seem to have much in common with the rigors of a philosophical language, but they nevertheless reveal some fundamental characteristics of the two forms of temporality. The possibility of understanding and interpreting these forms of temporality as structures belonging to the consciousness of time, in a broad sense (which correspond to the fabric of the real world, according to Şora's ontological model), is another interesting question which will be debated in the present study.

Key-words: time, ontological model, Mihai Şora, Phenomenology, consciousness of time, the temporality of *the Moment*, intersubjectivity, "the gift of Encounter", dialogical philosophy, empathy, *relation*, authenticity.

The experience of spatiality in Alexandru Dragomir's writings

Andrei Simionescu-Panait

My aim is to single out the perspective that Alexandru Dragomir employs, concerning the topic colloquially known as spatiality, first by tying him to Heidegger, and afterwards, to Husserl. His writings are spontaneous, discontinuous in character, in which case I will proceed by the way of deconstruction. I shall focus on stressing the boundaries between Dragomir's concepts and the main notions of both Husserl's and Heidegger's phenomenology. Concerning the two German thinkers, I shall approach sections §22 through §24 from *Being and Time* (discussing the spatiality of the *Dasein*), chapter three from the *Ideas Pertaining to Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy – volume II* (the lived body as him own centre) and section §3 from *Ideas – volume III* (the possibilities of somatology).

Key-words: Alexandru Dragomir, spatiality, Heidegger, Husserl, phenomenology.

Time and history at A.D. Xenopol and Vasile Pârvan

Mihai Popa

The current study puts forward a problem that the historians and philosophers permanently took into account: the connections between time and historical becoming. The joint element of the historical theories analyzed – that of the series of development (A.D. Xenopol) and that of the historical rhythm (V. Pârvan) – is the *temporal rhythm* (chronotropy), a concept that developed especially in the biological sciences (medicine), being known also in the modern physics (microphysics). There is a connection between causality, succession, series of development, time and historical becoming, which is explained in the field of the historical ontology. The ratio between the rhythms of the historical becoming and Xenopol's series can be described, in our opinion, by the concept of historical chronotropy.

Key-words: causality, succession, historical series, historical rhythm, chronotropy

The “quick” instant and the gift of music: A phenomenological approach

Ioan Drăgoi

Starting with Mihai Şora's *Clipa și timpul* [Instant and time], my paper will be interested in searching the boundaries of the existential concepts *instant* and *being* (to be). In my opinion, these represent two fundamental words which have followed the development of philosopher's thought starting with his first book, *Du dialogue intérieur* [On Inner Dialogue]. The first part of my paper will consist in a hermeneutical reconstruction of the above relation under three main aspects: 1) the instant as horizon of possibility, 2) the instant as the bearer of human values, 3) the donation of the instant, especially Şora's interpretation of the music phenomenon. Following the course of the mentioned book, my second section will focus on the precarious condition of human being (one of the author's favourite themes since his youth) and I will try to illustrate, from the perspective of the verb to be, the forms of its manifestation. Are the consequences of this precarious condition a danger for the fulfilment of human's vocation? What kind of danger and in what kind of terms are we allowed to speak about M. Şora's idea of salvation? These are questions to deal with in the last section of my paper.

Key-words: instant, to be, universal possibility of being, transcendental values, precarious condition of mankind, salvation.

Faith and place: A phenomenological reconstruction of Mircea Vulcănescu's idea of destiny

Cornel-Florin Moraru

The purpose of this essay is to offer a reconstruction of Mircea Vulcănescu's concepts of *fate* and *place* on the basis of his thoughts found in *Dimensiunea românească a existenței* [The Romanian Dimension of Existence]. In this way, we try to bring the problem of fate in the context of today's philosophy and to sketch a possible answer to it. Therefore, we have to study the way the concepts of *faith* (Rom. “soartă”) and *place* (Rom. “rost”) relate, in Mircea Vulcănescu's works, with the concepts of *world* (Rom. “lume”) and *high time* (Rom. “vreme”), on one hand, and *individual* (Rom. “ins”) and *figure* (Rom. “chip”), on the other. In this way, we will gain as a result some reference points for the construction of the Romanian ontological system sketched by Mircea Vulcănescu.

Key-words: fate, place, ontology, Mircea Vulcănescu.

Farious and nefarious places within Romanian traditional mentality

Delia-Anamaria Răchișan

Within Romanian traditional mentality, there isn't either space, nor infinite, but only good/bad/hidden place and the limit of the world as a known place. The antonymic pairs: inside–outside, indoors–outdoors, here–there, here–beyond, closing–disclosure/protection–imbalance, up–down, order–disorder (chaos) are a sign of farious and nefarious places, which are placed under the reign of the sacred and the profane concepts. The good place (the house, the yard, the fireplace/the hearth), the evil place (the one touched by Iele, a crime's scene, the cursed place, a suicide's place, etc.), the hidden place (the church, the garden, the tomb) reveal traditional individual's mentality and way of thinking, his life's creed, his capacity of confronting the past and the present, in order to lead them to the future. We also must keep in mind that there are also ambiguous places which are perceived either as sacred or as profane (the border, the crossroad, the mill). Magical-ritual practices, crosses, fountains from crossroads are meant to re-establish protection (a defensive function) and to bring back a state of equilibrium. The traditional society's man, who often appeals to empirical knowledge and focuses on the native ethos, tries to face the permanent and continuous change of the habits and the relaxed border between tradition and innovation and he will carefully observe the ancient heritage of his ancestors.

Key-words: centre of the world, centre, farious place, nefarious place, sacred, profane.

Space and time within Romanian fantastic folktale

Oana Chelaru

Into the folktale, space and time get special significances, because they transpose into words an ideal projection, that of the anonymous creators, who imagine the folktale as they would like the world to be. From this perspective, "Space and time within Romanian fantastic folktale" applies to folktales the theoretical ideas previously identified and it highlights some of the specific features that order the narrative construction. The space aspects, for instance, can be detailed into: real spaces, possible spaces, but which are far from the reality due to their specific nature, and spaces of the impossible. Time, on the other side, can be differentiated in segments of text which establish the time of the saying and that of the action, both of them seen in a chronological order and into micro-segments of text which are dominated by the reversing and the inversion of the usual chronology.

Key-words: space, time, unusual birth, initiatory, medial and final formulas.

Space and time as levels of the real

Remus Breazu

The goal of this paper is to achieve an understanding of space and time as they are presented in Constantin Noica's book *Twenty-Seven Levels of the Real*. Although Noica is apparently operating in a formal way, the construction being guided by three classical tables of categories, he manages to do an ontological and dynamic interpretation of the latter. Noica proceeds in a thematic dialectical way, space and time being two of the levels through which the real is determined. Space and time are changing themselves through different stages (spatial centre, spatial field, spatial horizon, space, respectively kairotic time, time of growth and fulfilment, time of limited existence, high time [*vreme*], cosmic time). So understood, space and time are "melted" into another step of the real, namely

modality. I will try to explain these terms, the mechanism of this dynamic and the relationship between the classical categories and the two levels of the real.

Key-words: space, time, categories, levels of the real, becoming.

Reassessment of the concept of time in Nae Ionescu's metaphysics

Alexandru Gabriel Buican

In this article, I aim to grasp the manner in which Nae Ionescu's concept of time is reconstructed. I will focus on the deconstruction proposed by the author in *History of Logic* and on the manner in which the concept of time becomes operational in what Nae Ionescu himself called the man–world metaphysical structural unity. The question addressed is the possibility of thinking time as *topos*, as a place for events, and the way in which such an understanding changes the relation between time and phenomenon.

Key-words: Nae Ionescu, time as *topos*, man–world metaphysical structural unity, static time, dynamic time.

Petre Botezatu: Natural spatial-temporal logic

Elena Calistru

Petre Botezatu built an operative natural logic in which he theorized on the logical operations which take place in the real endeavours of the thinking process. Within this construction, he also developed a spatial-temporal logic, starting from the idea that the multitude of phenomena is partly and irreflexive ordered, and from the idea that the operation of transitivity is performed between different proprieties of space and time, fact which allows the development of some deductive inferences. Although there are spatial relations between phenomena, such as *to the right, to the left, in front of, behind*, and temporal relations: *before, simultaneously*, Petre Botezatu used only one transitive relation: *sequencing*, which characterizes both time and space. He described a system of spatial-temporal deductive inferences, system which consists of four inferential tables, each having four logical figures.

Key-words: spatial-temporal operational logic, spatial relations, temporal relations, inferential tables.

Temporal reality and fictive being at I.D. Gherea

Viorel Cernica

The author illustrates Gherea's phenomenological method by comparing some of his concepts with certain elements of Husserl's constitutive phenomenology. The applied phenomenology of Gherea reveals the contradictions of common sense, which are determined by passing from the "fictive being", a kind of impersonal genuine consciousness, to the social being, i.e. the man in the "life-world"; this passing entails the personalization of fictive being's consciousness and, at the same time, the transformation of temporal reality (actual time of an actual consciousness) into the conventional time of experience.

Key-words: temporal reality, time, fictive being, ego, sociality.

II. SPIRU HARET CENTENARY (1851–1912)

The philosophy of education at Spiru Haret

Alexandru Surdu

Spiru Haret applied an entirely new philosophy of education with excellent results. His philosophy of education is none other than the *pedagogy*, which one should clearly distinguish from education. Education is the institution of school at all levels, while pedagogy is the theory of education.

Key-words: Spiru Haret, philosophy of education, pedagogy, Romanian formal education.

III. RESTITUTIO

Ioan Petru Culianu, Mircea Eliade and *felix culpa*

Liviu Bordaș

The article discusses Culianu's attitude towards the accusations of philo-fascism and anti-Semitism brought to Eliade since the 1970s, and especially after his death (1986). Among the burdens which he assumed as part of the inheritance from the master was that of clarifying his interwar political involvement and of showing the lack of foundation for the faults of which he was being accused. Besides the texts published by Culianu on this topic which have already been discussed, we have introduced several new elements: 1. his correspondence with an American pupil of Eliade and the best of his biographers, Mac Linscott Ricketts (published in the Appendix 1 to the article); 2. his direct and indirect relationship with another Romanian disciple of Eliade, Adriana Berger, on the basis of her correspondence with their common master (published by us elsewhere) and with M. L. Ricketts (to be published soon); 3. Culianu's lesser known and even less discussed writings about the *felix culpa* of Eliade (one of them published in the Appendix 2 to the article). Contrary to what some authors have argued about the attitude of "the last" Culianu toward his *maestru*, these sources show him preoccupied with defending Eliade from false accusations of the detractors, just as in his earlier articles. He rejected the allegation that Eliade became a member of the Iron Guard and argued that his sympathy for the Legion (considered a movement of spiritual and moral reform) was the result of a political naïveté without consequences. He also denied the existence of any philo-fascism and anti-Semitism in his political and scholarly options, during those years or in the following ones. Nevertheless, despite this clear evidence, we consider that the question of Culianu's attitude toward the *felix culpa* of Eliade remains still open. Only the publication of the whole of Culianu's manuscripts, of his journal, and his correspondence, will enable us to reach safe conclusions on this subject. Until then, it should be hoped that the discussions will take into account not only all the data of the problem, but also all its indeterminates – a thing which, regrettably, has been seen rather rarely in the two decades elapsed since Culianu's death.

Key-words: Mircea Eliade, Ioan Petru Culianu, Mac Linscott Ricketts, Adriana Berger, Vittorio Lanternari, the Iron Guard, Fascism, anti-Semitism.

CONTENTS

I. THE UNDERSTANDING OF TIME AND SPACAE

Teodor Dima , Petre Botezatu: Complementarity and heterogeneity between space and time	9
Marin Diaconu , Time and temporality in Cioran's early writings.....	17
Constantin Aslam , <i>Philosophia perennis</i> versus <i>ingenium perenne</i> . Historicity of the Romanian philosophy.....	25
Dragoş Popescu , Time and eternity in Cantemir's <i>Sacrosanctae scientiae indepingibilis imago</i>	41
Ionuţ Isac , The world of reality subjects: On Constantin Noica's interpretation of Mihai Drăgănescu's <i>Ortophysics</i>	57
Claudiu Baci , Constantin Noica on Being and its time	74
Ion Dur , Cioran between <i>falling in time</i> and <i>falling in temporality</i>	86
Ştefan-Dominic Georgescu , Noica on the types of temporality	106
Horia Pătraşcu , Being, historicity and hegemony in <i>Schimbarea la faţă a României</i>	117
Victor Eugen Gelan , Time and temporality in Mihai Şora's thought	129
Andrei Simionescu-Panait , The experience of spatiality in Alexandru Dragomir's writings	148
Mihai Popa , Time and history at A.D. Xenopol and Vasile Pârvan	164
Ioan Drăgoi , The "quick" instant and the gift of music: A phenomenological approach	175
Cornel-Florin Moraru , Faith and place: A phenomenological reconstruction of Mircea Vulcănescu's idea of destiny	204
Delia-Anamaria Răchişan , Fariou and nefarious places within Romanian traditional mentality	214
Oana Chelaru , Space and time within Romanian fantastic folktale	226
Remus Breazu , Space and time as levels of the real	246
Alexandru Gabriel Buican , Reassessment of the concept of time in Nae Ionescu's metaphysics	255
Elena Calistru , Petre Botezatu: Natural spatial-temporal logic	263
Viorel Cernica , Temporal reality and fictive being at I.D. Gherea	267
<i>Time and space in Romanian thinking: a few guide marks</i> (a bibliography by Titus Lates)	283

II. SPIRU HARET CENTENARY (1851–1912)

Alexandru Surdu , The philosophy of education at Spiru Haret	311
---	-----

III. RESTITUTIO

Liviu Bordaş , Ioan Petru Culianu, Mircea Eliade and <i>felix culpa</i>	319
--	-----

IV. SEMNAL 2012

The history of Romanian philosophy in 2012 (a bibliography by Titus Lates)	381
<i>Retraction note</i>	383
<i>Abstracts</i>	385